TELŠIAI

Tomas Ivanauskas

Tyrinėjimai Telšiuose

2023 rugpjūčio 29–rugsėjo 10 dienomis Telšiuose, sklype Naujoji g. 8, buvo vykdomi detalieji tyrimai, o sklype Turgaus aikštė 28 – žvalgomieji tyrimai.

Sklype **Naujoji g. 8** detalieji tyrimai buvo vykdyti planuojamo statyti pastato pamatų juostos vietoje (1 pav.). Nuo 1992 m. archeologiniai tyrimai buvo vykdyti gretimuose sklypuose, archeologinius tyrimus Respublikos g. 19B kieme atliko L. Valatkienė. Jų metu nustatyta, jog čia buvęs kultūrinis sluoksnis sunaikintas XX a. I pusėje, statant dviaukštį pastatą su rūsiais, atliekant kitus požeminių inžinerinių tinklų tiesimo darbus. Ankstyvesnio kultūrinio sluoksnio nerasta, tačiau aptikta XVII–XIX a. radinių (*LIIR*, f. 1, b. 2296). 2000 m. D. Karalienė atliko tyrimus pastato Respublikos g. 19A priestato vietoje. Dviejose perkasose maišytuose sluoksniuose rasta radinių, ankstyviausi jų priskiriami XVII a. (*ATL 2000 metais*, 2001, p. 265). 2020 m. kitoje gatvės pusėje esančiame sklype, Naujoji g. 6, žvalgomuosius tyrimus atliko T. Ivanauskas. Buvo ištirti 5 šurfai, juose aptikti tik perkasti ir niveliaciniai grunto sluoksniai (*ATL 2020 metais*, 2021, p. 679). 2022 m. žvalgomuosius tyrimus sklype atliko P. Vutkin ir I. Sadauskas, buvo ištirti 7 šurfai, 12,5 m² plotas. Aptiktas 1,5–2,3 m storio XVIII–XXI a. kultūrinis sluoksnis. Dalyje vietų kultūrinis sluoksnis suardytas ankstesnių inžinerinių tinklų tiesimo metu (1 pav.) (*ATL 2021 metais*, 2022, p. 408).

1 pav. Archeologinių tyrimų vietos planas: 1 – sklypo Naujoji g. 8 ribos; 2 – 2022 m. P. Vutkin, I. Sadausko tirti šurfai; 3 – planuojamo užstatymo vieta; 4 – 2023 m. detaliųjų tyrimų vieta. T. Ivanausko brėž.

Fig. 1 Archaeological research site plan: 1 – boundaries of 8 Naujoji Street; 2 – 2022 test pits; 3 – planned building; 4 – detailed excavation trenches.

2 pav. Perkasos 4 PR pjūvis. T. Ivanausko nuotr.

Fig. 2. Trench 4, viewed from the NW.

Sklype Naujoji g. 8 projektuojamo pastato pamatų vietoje buvo iškastos 4 perkasos. Perkasa 1 (13,1x1 m dydžio) buvo tirta lygiagrečiai Pirties gatvei, projektuojamo pastato ŠR pamato vietoje. Perkasa 2 buvo tirta lygiagrečiai mediniam namui, esančiam sklypo Š dalyje, perkasos dydis – 10,15x1 m. Perkasa 3 raidės „L“ formos tirta lygiagrečiai perkasoms 1 ir 2, jos dydis – 6,31x4,65x1m. Perkasa 4 buvo tirta lygiagrečiai perkasoms 1 ir 2, ji taip pat buvo „L“ raidės formos, dydis – 5,7x5,5x1 m. Taip buvo ištirtas visas projektuojamo pastato pamatų perimetras – 45,41 m² plotas (1 pav.).

Po viršutiniais 0,7–1 m storio niveliaciniais grunto sluoksniais, sudarytais iš piltinės kilmės sterilaus smėlio, užpilto prieš keletą metų, ir maišyto molingo dirvožemio, buvo fiksuotas ir

ištirtas 60–80 cm storio kultūrinis sluoksnis – rudos spalvos molingas gruntas su XVIII–XIX a. archeologiniais radiniais (2 pav.). Pavieniai archeologiniai radiniai datuojami XVIII ir XVII–XVIII a. Iš viso detaliųjų tyrimų metu aptikti ir inventorinti 324 radiniai. Tyrimų vieta buvo gana šlapia dėl aukšto gruntinio vandens. Tikėtina, kad kultūrinis sluoksnis suformuotas sausinant pelkėtą vietą, tai atsekama fiksuotoje stratigrafijoje. Šią interpretaciją paremia ir tai, kad kartu su archeologiniais radiniais buvo aptikta ir XIX a. pabaigos–XX a. dirbinių. Iš viso archeologinių tyrimų metu buvo aptikti ir inventorinti 324 XVII–XIX a. radiniai, didžiąją jų dalį sudarė įvairių indų fragmentai, dažniausiai glazūruoti (3 pav.).

3 pav. XVII–XIX a. datuojama buitinė keramika. T. Ivanausko nuotr.

Fig. 3. Household pottery, 17th–19th centuries.

Sklype **Turgaus aikštė 28** žvalgomieji tyrimai buvo atlikti planuojamo statyti pastato vietoje. Sklype, kurio bendras plotas yra 3,84 a., atlikti žvalgomieji tyrimai, jų metu iškasti 4 1x1 m dydžio šurfai (4 pav.). Sklypas anksčiau nebuvo tirtas, tačiau aplinkiniuose sklypuose 2004 m. žvalgymus Šviesos g. 3–1 atliko V. Ostašenkovienė. Žvalgytos 2 tranšėjos, kurių bendras ilgis – 19,3 m, iš viso – 9,7 m^2 plotas. Aptiktas permaišytas sluoksnis, kuriame rasti 23 radiniai, datuojami XVII–XIX a. (*ATL 2004 metais*, 2005, p. 208). 2019 m. žvalgomuosius tyrimus sklypuose Žvejų g. 12 ir 14 atliko T. Ivanauskas. Ištyrus 14 šurfų (14 m^2 plotą) fiksuotas 0,2–1,65 m storio XX a. piltinis sluoksnis (*ATL 2019 metais*, 2020, p. 527). 2019 m. T. Ivanauskas vykdė žvalgomuosius tyrimus žemės sklypuose Žvejų g. 1, 3, 5, 7. Buvo ištirti 8 šurfai, iš viso 9 m^2 plotas. Aptikti 0,75–1,7 m storio XX a. piltiniai sluoksniai ir XX a. pastato pamatų fragmentai (*ATL 2019 metais*, 2020, p. 527). 2021 m. M. Užgalis atliko žvalgomuosius tyrimus ir žvalgymus Laivų ir Žvejų gatvių aplinkoje ir Žvejų g. 15 sklypo gretimybėje. Žvejų g. 15 aplinkoje buvo iškasti 2 šurfai. Šurfe 1 maždaug

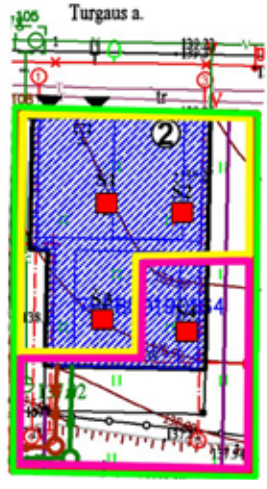

4 pav. Archeologinių tyrimų vietos planas: 1 – žemės sklypo Turgaus aikštė 28 ribos; 2 – planuojamo užstatymo vieta; 3 – tirtų šurfų vietos; 4 – rekomenduojamų detaliųjų tyrimų vieta; 5 – rekomenduojamų žvalgymų vieta. T. Ivanausko brėž.

Fig. 4. Area plan: 1 – boundaries of 28 Turgaus Square; 2 – planned building; 3 – test pits; 4 – proposed area for detailed excavations; 5 – proposed area for a survey.

20–60 gylyje rastas juosvos spalvos kultūrinis sluoksnis su XVII–XIX a. buitinės keramikos šukėmis. Šurfe 2 fiksuotas XIX–XX a. sluoksnis. Žvalgymų metu fiksuoti neinformatyvūs XX technogeniniai sluoksniai be archeologinių radinių (*ATL 2021 metais*, 2022, p. 616). 2022 m. T. Ivanauskas atliko žvalgomuosius tyrimus žemės sklypuose Žvejų g. 6 ir 15. Žvejų g. 6 buvo iškasti 6 šurfai 1x1 m dydžio, iš viso buvo ištirtas 6 m^2 plotas ir sklype Žvejų g. 15, buvo iškasta

5 pav. Šurfo 2 V pjūvis su aptiktu užstatymo fragmentu ir XVI (?)–XVIII a. kultūriniu sluoksniu. T. Ivanausko nuotr.

Fig. 5. W section of test pit 2, showing the uncovered building fragment and the cultural layer (17th (16th?)–18th centuries).

20 šurfų 1x1 m dydžio. Fiksuoti 0,5–2 m storio technogeniniai grunto sluoksniai su pavieniais XIX–XX a. radiniais (*LIIR*, f. 1, b. 11051).

2023 m. vykdytų tyrimu metu **šurfe 1** aptiktos XX a. betoninės konstrukcijos, raudonų plytų griuvenos ir pavieniai XVII–XIX a. datuojami archeologiniai radiniai. Dėl stambių statybinių liekanų šurfe įžemis nebuvo pasiektas. **Šurfe 2,** 15–20 cm gylyje, buvo fiksuotas apardytas kultūrinis sluoksnis su XVII–XVIII a. ir pavieniais XIX–XX a. radiniais. 55–60 cm gylyje nuo žemės paviršiaus (H_{abs} 138,57–138,65 m) fiksuotas nesuardytas kultūrinis sluoksnis su XVI–XVIII a. archeologiniais radiniais – buitinės keramikos šukėmis, koklių ir stiklinių butelių fragmentais. 25–30 cm gylyje nuo žemės paviršiaus (H_{abs} 138,87–139,00 m) buvo atidengti ankstesnio užstatymo 2 pamatų akmenys (5 pav.). Vieno skersmuo – apie 35, kito – apie 50 cm. Fiksuota tik viena akmenų eilė. Akmenų linija orientuota Š–P kryptimi, tarp akmenų rišamoji medžiaga nefiksuota. **Šurfe 3** iki 1 m gylio buvo aptiktas maišytas sluoksnis su XVIII–XIX a. archeologiniais radiniais. 1,1–1,2 m gylyje buvo fiksuotas tamsiai rudas gruntas su XVII–XVIII a. archeologiniais radiniais. 65–70 cm gylyje nuo žemės paviršiaus (H_{abs} 137,85–137,97 m) šurfo Š pjūvyje fiksuota ankstesnio užstatymo pamatų eilė, kurioje fiksuoti 2 akmenys. Akmenų skersmuo – apie 30–50 cm. Akmenų eilė orientuota R–V kryptimi. Tarp akmenų rišamoji medžiaga taip pat nefiksuota. Abiejų struktūrų aplinkoje buvo plytų duženų fragmentų. Šurfe 4, 40 cm gylyje, buvo atidengta įstrižai esanti betono plokštė visame šurfo plote, todėl giliau nebuvo tirta.

Remiantis kartografiniais, istoriniais ir archeologiniais duomenimis manoma, kad aptiktos struktūros yra susijusios su teritorijoje buvusiu užstatymu ir greičiausiai gali būti priskiriamos pamatinėms dalims. Kadangi struktūros buvo tik labai fragmentiškai atidengtos nedideliame plote, jos pagal archeologinių tyrimų duomenis preliminariai datuojamos XIX a. Išsamesniam struktūrų identifikavimui ir išlikimo laipsniui nustatyti būtini platesnės apimties archeologiniai tyrimai.

Istoriniuose šaltiniuose nurodoma, kad šioje vietoje gyvenvietė kūrėsi nuo XV a., kur sodybos steigėsi prie pagrindinio kelio, jungusio keletą Žemaitijos miestų. Miestas susiformavo iš dviejų gyvenviečių – Insulos kalno R papėdėje ir į dešinę nuo kelio į Luokę, prie Vilniaus kalvos, o gyvenvietės buvo atskirtos plataus kelio, kuris vėliau tapo turgaus aikštės pagrindu. Po XVI a. valakų reformos miestas susijungė į vieną miestą, XVII a. pradėjo formuotis dabartinio senamiesčio gatvės. Žvelgiant į kartografinę medžiagą, aktualią šio sklypo urbanistinei raidai, ankstyviausias turimas planas yra iš XVIII a. pabaigos. Jame matoma, kad yra susiformavusi stačiakampė, pailgo plano Turgaus aikštės teritorija, aplink kurią palaipsniui kūrėsi užstatymas. Tačiau plane žymima situacija yra pernelyg schematiška, kad galėtų būti susieta su sklypu, bet gali būti teikiama

prielaida, kad teritorija buvo užstatyta mediniais pastatais.

Sutapatinant XIX a. planus su aptiktomis pastato liekanomis (6 pav.), matoma, kad ji sutampa su žymimais mediniais pastatais. Tačiau vertinant šiuo laikotarpiu kilusių gaisrų atvejus ir natūros duomenų fragmentiškumą, aptiktas akmenų struktūras priskirti kuriam nors tikslesniam etapui neįmanoma (7 pav.). Turi būti įvertinta galimybė, kad po gaisro išlikusios pamatinės užstatymo dalys galėjo būti vėl panaudotos statant naują pastatą. 1908 m. nuotraukoje, kurioje fiksuoti gaisro padariniai, R turgaus aikštės pusėje buvę pastatai atrodo mažai ar visai nenukentėję. Antrojo pasaulinio karo (8 pav.) ir pokario aeronuotraukose matyti tokio pat tūrio ir stogo formos pastatas, o tai leidžia teigti, kad sklype buvęs užstatymas karo metu nenukentėjo. Tačiau dėl šaltinių trūkumo neaišku, ar 1908–1944 m. laikotarpiu sklype vyko perstatymai, ar šiuose nuotraukose matomas pastatas buvo išlikęs ir gali būti siejamas su XIX a. II pusės laikotarpiu. Šiuo metu sklype jokio pastato nėra likę, šis užstatymo praradimas galėjo įvykti XX a. II pusėje–XXI a. pradžioje, nes 1995–1999 m. ortofotografijose matoma, kad sklype yra užstatymas ar jo fragmentas, taip pat ir į V nuo sklypo stovi senasis užstatymas, o jų 2004–2006 m. ortofotografijose nebematyti (architektūrinių liekanų natūros tyrimus ir istorinių duomenų analizę atliko VšĮ Architektūros tyrimų centro specialistės V. Veževičienė ir V. Pilkauskienė). Archeologinių tyrimų metu rasti radiniai perduoti ŽMA.

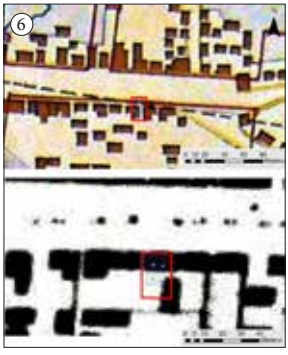

6 pav. 1851 m. Telšių senamiesčio plano fragmentas.

Fig. 6. A section of a map of Telšiai Old Town dated 1851.

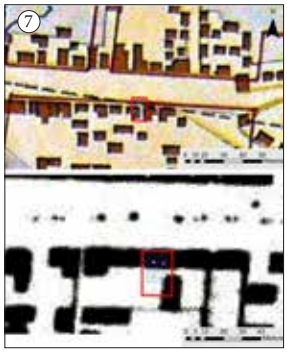

7 pav. 1870 m. Telšių senamiesčio plano fragmentas.

Fig. 7. A section of a map of Telšiai Old Town dated 1870.

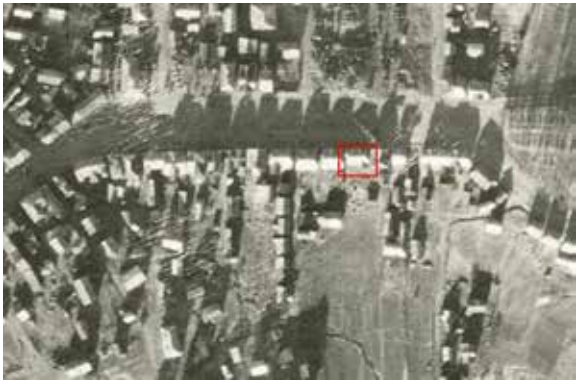

8 pav. 1944 m. aeronuotraukos fragmentas su sklype Turgaus aikštė 28 buvusiu užstatymu.

Fig. 8. A section of an aerial photograph from 1944 which shows the plot at 28 Turgaus Square with the former building.

Excavations in Telšiai

In 29 August–10 September 2023, detailed excavations were conducted at 8 Naujoji Street in Telšiai, along with exploratory excavations at 28 Turgaus Square. At 8 Naujoji Street, the excavations focused on the site of the foundations for a new building (Fig. 1). Four trenches were explored, covering 45.41 m^2 in total. The upper layers proved uninformative, but the cultural layer emerged at a depth of 0.7–1 m and measured 60–80 cm in thickness (Fig. 2). It was composed of brown clay soil and contained 324 archaeological finds spanning the

18th–19th centuries, with several exceptions dated to the 17th–18th centuries (Fig. 3).

The exploratory excavations at 28 Turgaus Square comprised 4 test pits measuring 1 x 1 m each (Fig. 4). Test pit 2 revealed a disturbed cultural layer at a depth of 15–20 cm with finds dating back to the 17th–18th centuries, as well as some from the 19th–20th centuries. A preserved cultural layer was reached at a depth of 55–60 cm (H abs 138.57–138.65 m), and it contained finds from the 16th–18th centuries, including potsherds, stove tile fragments, and glass bottles. During the excavation process, two foundation stones from a previous construction were discovered at a depth of 25–30 cm below the surface (H abs 138.87–139.00 m). One stone had a diameter of approximately 35 cm; the other around 50 cm (Fig. 5). Test pit 3 revealed, at a depth of 1.1–1.2 m, a dark brown soil containing artefacts dating back to the 17th–18th centuries. Two foundation stones arranged in single file were unearthed in the N section of test pit 3, at a depth of 65–70 cm from the surface (H abs 137.85–137.97 m). Based on archaeological and historical information (Figs. 6–8), this structure dates back to the 19th century.

Eglė Rimkienė, Kiprijonas Ivinskis, Jurgis Sadauskas

Turgaus aikštės tyrimai 2022 m.

2022 m. Telšių miesto Turgaus aikštėje ir aplinkinėse Birutės, Iždinės, Kęstučio, Sinagogos gatvių dalyse rekonstruoti esami ir tiesti nauji lietaus nuotekų, buitinių nuotekų ir vandentiekio tinklai, keistos gatvių ir šaligatvių dangos, todėl 2022 m. birželio–lapkričio mėnesiais vykdyti Turgaus aikštės detalieji tyrimai.

1 pav. Telšių miesto dalies planas, datuojamas 1804 m. birželio 23 d. LVIA, f. 1135, ap. 6, b. 194, l. 4.

Fig. 1. A section of Telšiai town in plan, dated 23 June 1804 (LVIA, f. 1135, ap. 6, b. 194, l. 4).

XV a. viduryje ir II pusėje Telšiuose formavosi gyvenvietė. Sodybos kūrėsi prie pagrindinio kelio, jungusio keletą Žemaitijos miestų. Telšiai buvo sudaryti iš 2 gyvenviečių – viena įsikūrusi Insulos kalno R papėdėje, kita – į dešinę nuo kelio į Luokę, prie Vilniaus kalvos. Vos apie 180 m į R nuo tyrimų vietos, ant Vilniaus kalvos, 1536 m. buvo pastatyta pirmoji medinė Telšių bažnyčia. O šias dvi gyvenvietes jungęs platus kelias XVIII a. tapo turgaus aikštės pagrindu (1 pav.).

Nuo 1991 metų aptariamų 2022 m. tyrimų aplinkoje archeologiniai tyrimai vykdyti 11 kartų, bendrai ištirtas apie 9100 m^2 plotas. Aktualiausi S. Sprindžio 2020–2021 m. atlikti žvalgomieji tyrimai ir žvalgymai *(ATL 2020 metais*, 2021, p. 405–407), kurių metu ištirtas apie 136,1 m^2 plotas ir žvalgytas maždaug 8250 m^2 plotas. Žvalgomųjų tyrimų metu centrinėje ir R Turgaus aikštės dalyse, 0,8–2 m gylyje (šurfai 52, 53, 56), fiksuotas apie 1 m storio XVII–XVIII a. kultūrinis sluoksnis. 2022 m. detalieji tyrimai vykdyti tose vietose, kuriose minėtų žvalgomųjų tyrimų metu buvo lokalizuotas XVII–XVIII a. kultūrinis sluoksnis, patenkan-